

УДК 393.98(477)

Олена Валеріївна ФЕДОСОВА

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх
справ;*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5577-8333>

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання дослідження слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Розслідування кожного злочину має свою специфіку, яка визначається обставинами його вчинення та конкретними умовами, у яких слідчий проводить передбачені планом слідчі (розшукові) дії. Рациональний вибір тактики розслідування як способу поведінки слідчого залежить від конкретної ситуації та формування якісних криміналістичних рекомендацій і повинен будуватися з урахуванням ситуаційного підходу, тобто обстановки, яка в криміналістиці отримала назву – слідча ситуація [1, с. 99]. Слідчі ситуації відіграють значну роль під час розробки в методиках розслідування окремих категорій злочинів науково-обґрунтованих систем рекомендацій щодо найбільш доцільного вирішення завдань, що виникають на стадії досудового розслідування. У зв'язку із цим дослідження слідчої ситуації має не тільки практичне, а й теоретичне значення.

Слідчі ситуації як криміналістичну наукову категорію відносять до числа найбільш досліджених як у теоретичній, так і в практичній площині. Про це свідчить дискусія навколо різних питань використання слідчих ситуацій у криміналістичній діяльності, яка досить переконливо доводить, наскільки важливим є необхідність їхнього урахування для систематизації та конкретизації наукових і практичних рекомендацій.

Поняття слідчої ситуації досліджується в наукових роботах В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, С. В. Веліканова, А. Ф. Волобуєва, Л. Я. Драпкіна, І. Ф. Герасимова, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Р. Л. Степанюка, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, М. П.

Яблокова та інших. Значна кількість запропонованих науковцями понять слідчої ситуації свідчить про неоднозначність підходів до її тлумачення. У криміналістичній літературі значну увагу науковців привертає питання класифікації слідчих ситуацій за різними підставами, цілями, змістом та характером інформаційної насиченості.

Слід зазначити, що слідча ситуація має динамічний характер. Зважаючи на динамічність цього процесу, неможливо передбачити всі необхідні засоби вирішення цих ситуацій. Тому, для розробки алгоритмів дій на етапах розслідування використовується поняття типової слідчої ситуації. Стосовно типових ситуацій можна накреслити певний зразок дій слідчого в процесі одержання доказової інформації. Знання типових ситуацій дає змогу не тільки передбачати їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й обирати відповідні засоби, прийоми й методи. Загальноприйнято вважати, що типові слідчі ситуації є результатом ситуаційного узагальнення певної категорії справ і побудови типових моделей, які охоплюють суттєві ознаки, загальні для визначеної кваліфікаційної групи конкретних ситуацій [2, с. 52].

У разі наявності типових слідчих ситуацій розслідування підпорядковується доволі жорсткій схемі, яка визначає найбільш доцільні слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи, а також устанавлює їхню послідовність. Однак необхідно наголосити, що нерідко під час розгляду типові слідчі ситуації містять лише зовнішню форму типовості. Але в ході детального вивчення аналогічність може бути спростована новою інформацією, яка значно змінить характер події. Нетипові слідчі ситуації під час розслідування злочинів завжди серед своїх елементів (об'єкт посягання, час вчинення злочину, особа злочинця) містять ті ознаки, які дають уявлення про нові, раніше невідомі прийоми дій та форми їх приховування. Найбільш часто такі ситуації виникають у розслідуванні злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Аналіз криміналістичної літератури, присвяченої методиці розслідування злочинів, учинених неповнолітніми, свідчить, що науковцями зроблено спроби визначити слідчі ситуації за окремими видами корисливо-насилницьких злочинів. Так, розробляючи методику розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, Б. Ю. Бистрицький зауважує, що «оптимально доцільним буде обрати критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, обсяг та зміст інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення». За цим критерієм він поділяє слідчі ситуації на такі групи: 1) особа, яка намагалася вчинити грабіж, затримана на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення; 2) затримано лише одного співучасника грабежу, про іншого (інших) є лише окремі відомості або відомостей немає взагалі; 3) особа, яка вчинила грабіж, не затримана, але про неї є певні відомості; 4) немає будь-яких відомостей про особу, яка вчинила грабіж [3, с. 83].

При розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, учинених неповнолітніми, Д. А. Патрелюк виділяє такі слідчі ситуації: 1) неповнолітнього затримано, транспортний засіб виявлено; 2) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості, транспортний засіб виявлено; 3) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості, транспортний засіб не виявлено [с. 136].

Розглядаючи проблемні питання розслідування вбивств, учинених неповнолітніми, О.О. Андрєєв виділяє такі слідчі ситуації: 1) інформація про особу потерпілого, злочинця та мотиви вбивства відсутні; 2) є інформація про особу жертви вбивства, але відсутні відомості про особу злочинця та мотиви вбивства; 3) є інформація про особу жертви, мотиви вбивства та особу, яка його скоїла: повідомлення про вбивство надійшло від близьких родичів жертви, які мають уявлення про злочинця та мотив убивства; від потерпілого надійшло повідомлення про вчинення стосовно нього замаху на вбивство; повідомлення надійшло від працівників правоохоронних органів про затримання злочинця в момент учинення вбивства або безпосередньо після цього [5, с. 116-121].

З урахуванням висловлених думок науковців, матеріалів судово-слідчої практики й результатів анкетування слідчих та оперативних працівників Національної поліції України пропонуємо виділяти такі слідчі ситуації, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми:

1. Неповнолітня особа затримана на місці вчинення злочину.
 2. Є достатньо фактів про вчинення злочину групою неповнолітніх осіб, одна з яких затримана безпосередньо після його вчинення, але щодо інших осіб інформація відсутня.
 3. Потерпілим або свідкам відома особа й вік, що вказує на неповнолітнього злочинця, який зник із місця вчинення злочину.
 4. Потерпілі або свідки стверджують, що за зовнішнім виглядом і поведінкою правопорушником був неповнолітній, особа та місце перебування якого їм не відома.
 5. Обстановка місця події, сліди та інша інформація свідчить про те, що злочин вчинено неповнолітніми особами, які не встановлені.
 6. У матеріалах відеоспостережень із місця події зафіксовано факт вчинення злочину неповнолітніми разом із дорослими, встановлена їхня кількість та прикмети.
 7. Інформація про подію вчиненого в минулому злочину надійшла до правоохоронного органу від потерпілого, свідків або встановлена працівниками Національної поліції України в ході виявлення та розслідування інших злочинів, інформація про підозрюваних може бути відома або відсутня.
- Підсумовуючи викладене зазначимо, що безумовно, у кожній із запропонованих слідчих ситуацій головну роль відіграє їхня інформаційна основа, співвідношення між наявними та відсутніми відомостями про обставини розслідуваної події та особистість злочинця. Цей інформаційний

складник є тим підґрунтям, яке дасть змогу слідчому сформувати типові завдання й версії на першочерговому етапі розслідування.

Список бібліографічних посилань:

1. Федосова О. В. Проблеми типізації слідчих ситуацій та формування версій, що виникають в ході розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми // Теоретичний аналіз і наукові дослідження юридичної науки: проблеми та перспективи : зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. (28-29 квіт. 2017 р., м. Запоріжжя) / Класичний приватний університет, 2017. С. 99–103.

2. Криміналістика : учебник под. ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. Москва: Высш. шк., 2000. 672 с.

3. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 245 с.

4. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : монографія. Д: ФОП Лопатніков С. Г., 2012. 221 с.

5. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 239 с.